

Wild tuinieren in een dichtbevolkt land

De 'nette tuin' als resultaat van groepsgedrag

Ben Vollaard, Universiteit Tilburg

De typische tuin in Nederland is netjes aangeharkt. Dat heeft te maken met de vele dicht op elkaar staande woningen met een tuin. Een aangeharkte tuin geeft namelijk het signaal: hier wonen sociaal aangepaste mensen. Wie daar niet in meegaat, plaatst zich buiten de groep. Dit staat wild tuinieren in de weg. Door het duidelijk inkaderen van wilde stukken is een onderscheid te creëren tussen slecht onderhouden en 'natuurlijk bedoelde' tuinen.

Tuinen kunnen veel betekenen als habitat voor plant en dier – als ze wilder worden gehouden. Blaadjes kunnen hiervoor blijven liggen; stengels van uitgebloeide planten kunnen blijven staan; het gazon kan minder vaak worden gemaaid. Egels vinden dan makkelijker schuilplekken, hommels laven zich aan inheemse bloemen, vogels komen dankzij zaadjes aan verdroogde stengels de winter door. De teugels wat laten vieren scheelt de tuinbezitter ook tijd. Het mes snijdt dus aan twee kanten. Toch is de typische tuin in Nederland niet wild, eerder netjes en overzichtelijk. Dit betekent vooral dat er dingen niet zijn. Niet al te grote bomen en ook geen rimboe, oftewel dicht opeenstaande hoge struiken en bomen. Geen onkruid tussen de stenen of het grind. Geen afgevallen takken en bladeren en ook geen uitgebloeide en verdorpe planten. Geen onkruid en mos in het gazon.

Wat steekt hierachter? Hebben de meeste Nederlanders een ingeboren voorkeur voor geordend, strak, schoon – en offeren ze daar hun tijd en een tuin waar wat gebeurt aan op – of is hier wat anders aan de hand? Dit laatste is goed mogelijk. Een tuin is namelijk niet alleen iets individueels, maar ook een bij uitstek voor anderen zichtbaar bezit. Voor in het oog springende zaken zoals de voor de deur geparkeerde auto (Sexton en Sexton 2014) en zelfs de vensterbank aan de straatzijde (Stengs 2014) weten we dat groepsgedrag een belangrijke rol speelt. Zou dat ook opgaan voor de tuin?

In dit artikel bespreek ik wat hierover bekend uit wetenschappelijk onderzoek. Daarbij ga ik ook in op de resultaten van het project 'De Wilde Tuin'. Dit was een initiatief van NRC en Tilburg Universiteit waarbij deelnemers een klein deel van hun tuin een jaar lang lieten verwilderen en hun ervaringen daarmee met elkaar te deelden. Tenslotte geef ik aan wat deze inzichten betekenen voor initiatieven gericht op meer natuurvriendelijke tuinen. Daarbij staat bewustmaking van het belang van wilder tuinieren voor plant en dier veelal voorop, maar wordt over het hoofd gezien dat de tuin meer is dan een uiting van individuele voorkeuren.

De signaalwaarde van een nette tuin

‘Toon mij uw tuin en ik zeg u wie u bent.’ Dit is een waar woord, maar wel op een andere manier dan vaak gedacht. De tuin geeft niet zo zeer een beeld van een uniek persoon met geheel eigen voorkeuren, maar toont ook de sociale inborst van mensen. Onderzoek laat namelijk zien dat een *verzorgde indruk* van de buitenruimte rond een woning sociaal gewenst is (Nassauer 1995, Goddard et al. 2012). Want een verzorgde aanblik suggereert: hier wonen fatsoenlijke mensen die bereid zijn zich aan te passen.

De bereidheid tot aanpassen uit zich in de tuin zelf – geen boom laten groeien die te veel zon wegneemt bij de burens, bijvoorbeeld – maar de hoop van de burens zal zijn dat het signaal bredere betekenis heeft. Liever ook geen te harde muziek, geschreeuw of een haan die ’s ochtends vroeg kraait. Dat is belangrijk voor mensen die dicht op elkaar wonen, zoals vaak het geval in Nederland. Het is extra belangrijk voor huiseigenaren die hun vermogen in de woning hebben zitten.

Door deze sociale druk zijn tuinen vaak inwisselbaar. Naleving van de norm van een aangeharkte tuin is sterk; slechts een klein percentage woningen heeft een slecht onderhouden of vervuilde voortuin (Kullberg 2016, 45).¹

Een typische ‘tuin’: veel steen, losstaande, bescheiden struiken en bomen, alles schoongeveegd.

Bron: Google Maps, Street View.

Een netjes aangeharkte tuin betekent veel werk. Wie daar niet aan toekomt – dit geldt vooral voor jonge huishoudens – kiest vaak voor tegels (Kullberg 2016, 36).² Daarmee is relatief makkelijk een verzorgde indruk te wekken. Eventuele rommel opruimen en er af en toe met de hogedrukspuit overheen, dat is het. Het extra onderhoud dat groen vergt, doet mensen dus eerder grijpen naar iets wat onderhoudsvrij is dan naar een wat wildere tuin. Ook gesignaleerd is kunstgras of groen doek; dit is het ultieme gecontroleerde, onderhoudsvrije groen. Plastic bomen heb ik nog niet gezien, maar kunstconiferen en -denen blijken gewoon via internet te bestellen, ‘volledig onderhoudsvrij en inclusief 8 jaar kleurgarantie’. De term ‘tuin’ blijkt een rekbaar begrip.

Tuin met groen doek in plaats van gras.

Bron: Google Maps, Street View.

Tegen de norm in

De aangeharkte tuin vormt dus een eenduidig signaal. Je ziet onmiddellijk: hier wordt gemaaid, gesnoeid, geschoffeld en geveegd. Eén blik op een dergelijke tuin is genoeg om te weten: hier wonen sociaal aangepaste mensen.

Want hoe zit het met de buurvrouw die wel de ruimte om haar woning goed verzorgt, maar het gras in de maand mei niet maait omdat dit goed is voor vogels en insecten? Zij geeft géén helder signaal. Alleen met haar verhaal erbij weet je dat het kniehoge gras geen teken is van een gebrek aan zorg en dus van sociale onaangepastheid. Zij kan dat verhaal echter niet makkelijk delen met alle mensen die bij haar in de buurt wonen. Door het gras een

maand niet te maaien zonder een duidelijk bijkomend signaal dat er niks mis is, plaatst deze buurvrouw zich dus buiten de sociale orde – en dat wordt niet gewaardeerd.³

Afwijken van wat we als ‘normaal gedrag’ zien, de sociale norm, doen de meeste mensen niet graag, ook niet binnen deze context (Goddard et al. 2012, 264). Mensen zijn sociale dieren. Jezelf buiten de groep plaatsen is een ongewis avontuur. Buurtbewoners zijn op allerlei manieren van elkaar afhankelijk. De buurman kan een pakket aannemen; hij heeft informatie over de plannen om het park om de hoek vol te bouwen met woningen; hij wil best rekening houden met de migraine van de buurvrouw, maar misschien niet als zij in zijn ogen niet haar best doet om de boel netjes te houden.

Vanwege de angst voor afkeuring

zal deze buurvrouw zich dus

wel twee keer bedenken

voordat ze met een initi-

atief als ‘Maai Mei Niet’

meedoet.⁴ Dan maar

geen bloemen in het

gras. Afkeuring kan bij-

voorbeeld komen in de

vorm van een scheve blik

van de buurman. Dat kan

overigens heel goed een *ver-*

moede scheve blik zijn. Wat anderen

ervan vinden is immers iets wat we zelf in-

schatten. Daarom kan de buurvrouw de af-

keuring van de buurman al ervaren zonder

dat hij zijn ongenoegen uit.

Veel mensen hebben de neiging om het be-

lang dat anderen hechten aan naleving van

de norm te *overschatten*, zo blijkt uit onder-

zoek. Zo denken bijna alle jonge studenten

dat anderen meer drinken dan zijzelf. Om

maar aan deze norm te voldoen, drinken ze

meer dan ze eigenlijk zouden willen (Bors-

ary en Carey 2001). Jonge, getrouwde man-

nen in Saudi-Arabië denken onterecht dat

‘iedereen’ tegen het buitenshuis werken van

vrouwen is (Bursztyń et al. 2020). Als zij in

georganiseerde gesprekken ontdekken dat de

meeste mannen hier reukelijker in zitten dan

gedacht, dan staan zij buitenshuis werk van hun vrouw vaker toe. Kortom, het kan best zijn dat de buurman een maand het gras niet maaien prima vindt, maar dat komt de buurvrouw niet te weten. Zij mijdt namelijk een gesprek over het onderwerp – opnieuw uit angst voor afkeuring.

Ontsnappen aan het keurslijf van een nette tuin

Vanwege de sociale norm is het dus niet eenvoudig om tuinbezitters te bewegen de teugels wat meer te laten vieren. Tegelijk betekent deze verklaring voor hoe de typische tuin er in Nederland uitziet, dat de ‘nette tuin’ niet noodzakelijkerwijs ‘ingebakken’ voorkeuren betreft. Sommige mensen hebben weliswaar een behoefte aan een gestructureerde inrich-

ting van de tuin (Van den Berg en

Van Winsum-Westra 2010, God-

dard et al. 2012, 264), maar

daar passen wellicht best

wilde stukjes in.

Een onderzoek van Nas-

sauer, Wang en Dayrell

(2009) laat zien hoe mak-

kkelijk tuinbezitters hun

voorkeuren aanpassen aan

wat buurtbewoners doen.⁵

Het onderzoek is zover bekend

de eerste en vooralsnog enige studie

op dit terrein met een experimentele opzet.

Hun onderzoek is te zien als toets op eerdere

inzichten, inzichten die waren gebaseerd op

interviews met tuinbezitters en observaties

van tuinen.

De onderzoekers vroegen een representatieve

groep van 500 huiseigenaren naar het type

huis en woonomgeving van hun voorkeur.

De deelnemers deden dat op een speciaal

hiervoor ontworpen huizenwebsite. Nadat

zij de woning van hun keuze hadden geselec-

teerd, kregen de deelnemers foto’s te zien van

tuinen van direct aangrenzende woningen.

De onderzoekers hadden drie verschillende

sets van foto’s gemaakt: conventionele, aan-

geharkte tuinen met prominent een gemilli-

meterd gazon; natuurvriendelijke tuinen met

Veel mensen hebben de neiging om het belang dat anderen hechten aan naleving van de norm te overschatten, zo blijkt uit onderzoek.

inheemse planten en bomen; en een mix van beide. Wie welke set van foto's te zien kreeg, werd willekeurig bepaald.

Toen deelnemers vervolgens moesten kiezen wat voor soort tuin hun voorkeur had, bleek het allesbepalend welke set van foto's zij net hadden gezien. Conventionele tuinen stonden bovenaan als de burens die hadden; natuurvriendelijker tuinen stonden bovenaan als dat ook de tuinen waren die burens hadden. Bij een mix van soorten tuinen bij de burens varieerde de eigen voorkeur. Kortom, tuinbezitters gaan niet blind voor een conventionele tuin omdat dit is wat zij kennen; zij laten hun voorkeur afhangen van wat in de eigen straat gewoon is.

Lessen van het project 'De Wilde Tuin'

Om de norm van een nette tuin te bevragen ben ik samen met NRC en een aantal regionale dagbladen in het voorjaar van 2022 het project 'De Wilde Tuin' gestart. We vroegen deelnemers om een klein stuk van hun tuin – één vierkante meter was al genoeg – gedurende een jaar te laten verwilderen. Het laten verwilderen van een stuk tuin was nadrukkelijk niet bedoeld als model voor tuinieren. Primair ging het erom te ervaren hoe het is de natuur meer haar gang te laten gaan. Verwondering over en verbinding met de natuur stonden centraal. Het idee achter het project is dat iets ervaren meer met je doet dan ergens iets over lezen, zeker als je die ervaring met anderen deelt.

De deelnemers werden aangespoord goed te observeren wat er gebeurde in dat langzaam verwilderende stukje tuin. Observeren van plant en dier gebeurde onder andere met gebruik van een fotoherkenningsapp. Daarnaast gingen deelnemers aan de slag met de grondsoort, de waterdoorlatendheid van de bodem, het verteringsproces van bladeren en werden ze gevraagd om het gesprek aan te gaan over het wilde stukje met de burens. We deden hiervan verslag in de krant, maar ook in nieuwsbrieven en op een hiervoor ingerichte website.⁶

Het project biedt een viertal lessen over de mogelijkheden en onmogelijkheden van wilder tuinieren, die ik hieronder bespreek.⁷

1. *De belangstelling voor wilder tuinieren is overweldigend.* Tot onze grote verrassing deden niet minder dan 8.500 huishoudens (verspreid over het hele land) mee. Het enthousiasme bleek ook uit de reacties van deelnemers aan het einde van een korte enquête bij aanmelding. Normaaliter wordt in enquêtes de ruimte bij de vraag 'Heeft u nog opmerkingen' zelden gebruikt; nu bleef deze ruimte zelden ongebruikt. Typische reacties waren: 'Mooi initiatief!' en 'Ben heel benieuwd!'. Natuurlijk betreft het hier geen representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking, maar het grote enthousiasme voor een dergelijk project suggereert dat dit onderwerp breed speelt.⁸
2. *Deelnemers verwachten dat bijna alle burens wilder tuinieren afkeuren en achten zichzelf een uitzondering.* Deelnemers denken dat vier van de vijf burens het laten liggen van blad en takken en het laten groeien van onkruid in de tuin afkeuren. Zelf denken ze daar heel anders over. Driekwart vindt dat gevallen blad en takken in de tuin kunnen blijven liggen; de helft heeft geen probleem met onkruid in de tuin. Ook gelooft twee derde niet dat een niet-aangeharkte tuin ten koste gaat van het aanzien van de straat. Het zou kunnen dat deelnemers hun burens te streng inschatten, maar dat hebben we niet onderzocht.
3. *De kijk op en de wijze van tuinieren verandert door verwildering van dichtbij te beleven.* Na een half jaar 'verwilderen' zegt een op de drie deelnemers zich meer bewust te zijn geworden van het belang van natuurvriendelijk tuinieren. Als we concreet vragen of een tuin vooral 'netjes' moet zijn, dan antwoorden (dezelfde) deelnemers vaker 'nee' dan bij aanvang van het project. Zelfs over mollen in de tuin – het onderwerp waar de meningen het meest over verdeeld waren – verschuiven de meningen.

Bij gebrek aan een controlegroep kunnen we niet uitsluiten dat de meningen ook zonder het project wel waren gewijzigd. Een indicatie dat er een causaal verband bestaat tussen het ervaren van het verwilderde stukje tuin en een andere kijk op natuur in de tuin, is dat de houding van deelnemers die hebben doorgezet méér is veranderd dan die van deelnemers die om wat voor reden dan ook eerder zijn afgehaakt.

De veranderde houding heeft zich vertaald in een andere wijze van tuinieren in de rest van de tuin. 'Ik heb nauwelijks een schoffel in de hand gehad en het snoeiafval en de plantjes die ik eruit trek, gooi ik achter de bosjes. Mijn groene container is ineens veel te groot!', schrijft een deelnemer. Anderen hebben tegels weggehaald, zijn gestopt met slakkenkorrels, maaien later en laten mos en paardenbloemen ook in de rest van het gazon zitten.

4. *Verwilderden staat op gespannen voet met stikstofdepositie.* Het project biedt een inkijkje in wat er op allerlei verschillende plekken in Nederland gebeurt als mensen een stukje grond een tijd met rust laten. Dat is uniek, omdat tuineigenaren normaliter de tuin bijhouden door onder meer het wieden van onkruid. Wat blijkt? Bij een op de vier wilde stukjes domineerden in de eerste maanden vooral stikstofminnende soorten: grassen, brandnetels en bramen. Dit aandeel ligt waarschijnlijk hoger als we het antwoord op deze vraag ook zouden weten voor alle deelnemers die zijn afgehaakt. Degenen die zijn afgehaakt en toch de enquête hebben ingevuld – een duidelijke minderheid – geven aan dat wildgroei van brandnetels en gras plus de lelijke aanblik van het wilde stukje de voornaamste redenen waren om te stoppen. Zo meldt een deelnemer die tussen de weilanden woont: 'Het gras moet echt verwijderd, anders is het niks'. 'Gras hebben we hier genoeg', schrijft een andere deelnemer die toch is gaan wieden. Kortom, we kunnen de tuin wel met rust gaan laten, maar dat betekent nog niet dat bij-

voorbeeld stikstof uitstotende boeren dat ook doen.

Conclusie: obstakels en openingen voor wilder tuinieren

Wilder tuinieren stuit op de sociale norm dat de buitenruimte rond een woning een verzorgde indruk moet maken. Dat de inrichting en onderhoud van de tuin óók het resultaat van groepsgedrag is, maakt het veranderen hiervan uitdagend. Wie tegen de norm ingaat, plaatst zich immers buiten de groep. Tegelijk betekent het dat de nette tuin geen ingeboren voorkeur hoeft te zijn van de meeste huishoudens. Men wil misschien wel anders, maar doet dat niet of beperkt om afkeuring van burens te voorkomen. Eén veelbelovende opening voor wilder tuinieren – zonder voorbij te gaan aan de signaalfunctie van een nette tuin – is burens met elkaar in gesprek brengen over dit onderwerp. Zoals besproken schatten mensen het belang dat anderen hechten aan een strikte naleving van de sociale norm, vaak te hoog in. Daardoor mijden zij ook het onderwerp; afkeuring lijkt immers verzekerd. Door dat gesprek wél aan te gaan, kunnen mensen een realistischer beeld krijgen van de houding van de burens. Dat gesprek moet plaatsvinden onder mensen in een straat of buurt; op dat niveau geldt immers de sociale norm.

Een dergelijk gesprek komt niet vanzelf tot stand; een duwtje in de goede richting (door bijvoorbeeld een buurtvereniging of een organisatie als IVN Natuureducatie) zou hier een verschil kunnen maken. Wellicht is burens met elkaar in contact brengen al genoeg om de schroom weg te nemen van huishoudens die een wildere tuin willen.⁹ Idealiter wordt een initiatief op dit vlak zo opgezet dat het goed is te evalueren: dit vormt direct een toets op het belang van dit kanaal voor gedragsverandering. Algemeen geldt dat bijna al het onderzoek naar hoe mensen met hun tuin omgaan puur beschrijvend is, ook wanneer het kwantitatief onderzoek betreft. Hard bewijs voor oorzakelijke verbanden is er bijna niet. Een andere veelbelovende opening zit in het *combineren* van de indruk van een verzorgde

buitenruimte met een zekere mate van verwildering. Zo schrijft Romke van de Kaa, auteur van het tuinboek 'Verwildereren':

[O]m zo'n [wilde] border bedoeld te laten lijken, en niet zomaar een zootje ongeregeld onkruid, is een goede setting onontbeerlijk. Een strak pad, een afgestoken grasrand of een geschoren haag als afscheiding geeft het experiment allure. (Van de Kaa, 2017)

Zolang verwilderen is ingekaderd door een pad, gemaaide rand of haag, kan het geheel toch verzorgd ogen. Deze 'omlijsting' is wat Nassauer (1995) *cues to care* noemt, vrij vertaald als signalen van verzorging. De sociale norm impliceert dus niet noodzakelijkerwijs overal gemillimeterd gras, in vorm gesnoeide struiken, zwarte grond tussen de planten in de perken en schoongespoten tegels. Het kan anders, maar dan moeten tuineigenaren wel leren hoe een wilde tuin is te combineren met het wekken van een verzorgde indruk. Het delen van ontwerpideeën, in wat voor vorm dan ook, kan hier het verschil maken. Een belangrijk bijkomend voordeel van een dergelijke tuin is dat die *minder onderhoud* vergt dat een geheel nette tuin.¹⁰

Een vrijgehouden pad geeft aan dat het wilde stuk tuin zo bedoeld is.

Bron: Knepp, Kitchen garden.

Wat ten slotte ook zou kunnen helpen, is een herkenbare 'ingekaderd wilde tuin' in de markt te zetten, waarmee tuineigenaren zich *in positieve zin* kunnen onderscheiden. Dan worden wilde stukken tuin niet alleen getolereerd omdat ze zijn ingekaderd, maar worden ze ook begeerlijk. Dat is in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw met de 'Le Roy-tuin' niet goed gelukt (Van de Kaa 2017), maar misschien zien tuinontwerpers en tuiniërsbedrijven hier nu wel een mogelijkheid. Net als Toyota hybride rijden (Sexton en Sexton 2014) en Tesla elektrisch rijden gewild hebben gemaakt, kunnen tuinontwerpers en tuiniërsbedrijven dat wellicht met de wilde tuin doen.

Groepsprocessen kunnen dan in het *voordeel* van verwilderen werken. Naast het signaal van een nette tuin komt er dan een signaal van een wilde tuin. Dit laatste signaal geeft aan dat de tuinbezitter zorgdraagt voor de natuur; het geeft een indicatie van een bepaalde levensstijl (Grove et al. 2006, 594).¹¹ Op deze manier profiteert niet alleen het ecosysteem van de wilde tuin, maar ook de individuele tuineigenaar. Want hij of zij verschaft zich hiermee sociale status (Hollander 1990). Uiteindelijk kan zo de sociale norm omslaan. Wit grind oogst dan afkeuring, behalve wanneer het een wild stuk tuin omlijst.

Wanneer de hobbel van de sociale norm eenmaal genomen is en mensen laten delen van hun tuin verwilderen, dan zal deze beweging eerder sterker dan zwakker worden. Het project 'De Wilde Tuin' heeft immers laten zien dat als een tuineigenaar eenmaal een stukje wilde tuin ervaart, dit zijn of haar voorkeur voor een natuurvriendelijker tuin verder versterkt en ook gedrag doet veranderen.

Ben Vollaard is Ben Vollaard (Ph.D. RAND Graduate School) is universitair hoofddocent aan de afdeling Economie van Tilburg University, waar hij sinds 2008 deel uitmaakt van de faculteit. Hij leidt het Fraud Detection and Prevention Lab en heeft de Tilburg School of Economics en Management Research Valorisatie Award in 2014 en 2023. Zijn onderzoek draait om de vraag hoe illegaal

gedrag, met name bedrijfsfraude, op een (kosten) effectieve manier kan worden voorkomen. Hij richt zich op hoe situationele factoren gedrag beïnvloeden. vollaard@uvt.nl

Noten

1. Makelaars geven aan dat woningzoekenden alleen aanslaan op de tuin van burens als die wél opvalt, in negatieve zin (Kullberg 2016, 46).
2. Bijna driekwart van de voortuinen is gedeeltelijk verhard, waarbij de verharding verder gaat dan strikt nodig om de voordeur te bereiken, ramen te wassen of de auto op het eigen erf te parkeren (Kullberg 2016, 36).
3. Zelfs in onderzoek naar tuinen in Nederland wordt geen onderscheid gemaakt tussen slecht onderhouden en 'natuurlijk bedoelde' tuinen; waarschijnlijk omdat dit niet doenlijk is voor de personen die voor het onderzoek de tuinen in kaart brachten (Kullberg 2016, 48).
4. Dit initiatief is in 2019 in Groot-Brittannië begonnen (*No Mow May*), waarna het is overgenomen in Vlaanderen (Knack's *Maai Mei Niet*). Daar deden in 2022 9.200 huishoudens mee. Het initiatief bestaat nu ook in Nederland, met 708 deelnemende huishoudens in 2022 (www.maai-meinietnederland.nl).
5. Deze paragraaf leunt sterk op een bijdrage van mijn hand aan een nieuwsbrief van het project 'De Wilde Tuin' (augustus 2022). Dit project komt later aan de orde in dit artikel.
6. Zie www.nrc.nl/index/de-wilde-tuin/
7. In deze paragraaf put ik mede uit eerdere bijdragen van mijn hand in de nieuwsbrieven van het project.
8. Een andere indicatie hiervoor vormt het toemend aantal boeken over wilder tuinieren, waaronder 'Verwilderen. Laat de plant het werk doen' (Van de Kaa 2017), 'Duurzaam handboek voor de luie tuinier. In 10 stappen meer natuur in je tuin of op je balkon' (Olthuis 2020) en 'Avontuurlijk tuinieren' (Staring en Plantinga 2020). Van dit laatste boek is inmiddels de derde druk uit.
9. Een initiatief van Stichting Steenbreek gaat een stap verder door burens meteen uit te nodigen tegels uit de tuin te halen. Onder de noemer 'operatie steenbreek' faciliteert deze stichting samen met andere partijen initiatieven van burgers on-

der meer met draaiboeken, het plaatsen van een container voor weg te halen tegels op een opvallende plek in de buurt en het aanbieden van gratis planten in ruil voor tegels.

10. Uit een onderzoek onder Britse huishoudens blijkt dat gebrek aan tijd een van de belangrijkste redenen is om in de tuin niet meer voor bestuivende insecten te doen (Knapp et al. 2021, 210).
11. In Groot-Brittannië is een dergelijk signaal al ontwikkeld in de vorm van een bordje met een herkenbaar keurmerk, het *Wildlife Garden Certification Scheme* van de UK Wildlife Trusts, zie Goddard et al. (2012, 265).

Literatuur

- Berg, Agnes van den en Marijke van Winsum-Westra (2010). Manicured, romantic or wild? The relation between need for structure and preferences for garden styles. *Urban Forestry & Urban Greening*, 9, 179-186.
- Borsary, Brian en Kate Carey (2001). Peer influences on college drinking: A review of the research. *Journal of Substance Abuse*, 13, 391-424.
- Bursztyn, Leonardo, Alessandra González en David Yanagizawa-Drott (2020). Misperceived Social Norms: Women Working Outside the Home in Saudi Arabia. *American Economic Review*, 110 (10), 2997-3029.
- Goddard, Mark, Andrew Dougill en Tim Benton (2013). Why garden for wildlife? Social and ecological drivers, motivations and barriers for biodiversity management in residential landscapes. *Ecological Economics*, 86, 258-273.
- Grove, J. Morgen, Austin Troy, Jarlath O'Neill-Dunne, William Burch, Mary Cadenasso en Steward Pickett (2006). Characterization of Households and its Implications for the Vegetation of Urban Ecosystems. *Ecosystems*, 9, 578-597.
- Hollander, Heinz (1990). A social exchange approach to voluntary cooperation. *American Economic Review*, 80, 1157-1167.
- Kaa, Romke van de (2017). *Verwilderen. Laat de plant het werk doen*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Knapp, Jessica, Benjamin Phillips, Jen Clements, Rosalind Shaw en Juliet Osborne (2021). Socio-psychological factors, beyond knowledge, predict people's engagement in pollinator conservation. *People and Nature*, 3, 204-220.

- Kullberg, Jeanet (2016). *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Nassauer, Joan Iverson (1995). Messy Ecosystems, Orderly Frames. *Landscape Journal*, 14 (2), 161-170.
- Nassauer, Joan Iverson, Zhifang Wang en Erik Dayrell (2009). What will the neighbors think? Cultural norms and ecological design. *Landscape and Urban Planning*, 92, 282-292.
- Olthuis, Loethe (2020). *Duurzaam handboek voor de luie tuinier. In 10 stappen meer natuur in je tuin of op je balkon*. Utrecht: Het Spectrum.
- Sexton, Steven en Alison Sexton (2014). Conspicuous conservation: The Prius halo and willingness to pay for environmental bonafides, *Journal of Environmental Economics and Management*, 67 (3), 303-317.
- Staring, Katja en Nienke Plantinga (2020). *Avontuurlijk tuinieren. Breng leven in je tuin*. Zeist: KNNV.
- Stengs, Irene (2013). *Symmetrie in de Nederlandse vensterbank*. In: Bert Verhoeff, NL, 104-107. Eindhoven: Lecturis.